

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 9ΗΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1976

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΝΙΚ. Κ. ΛΟΥΡΟΥ

ΜΝΗΜΗ MARTIN HEIDEGGER

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Ὁ *Martin Heidegger* ἐγεννήθηκε στίς 26 Σεπτεμβρίου τοῦ 1889 στὸ χωριὸ *Messkirch* τῆς Βάδης καὶ ἀπέθανε στίς 26 Μαΐου 1976. Ἐσπούδασε τὴν φιλοσοφία κοντὰ στὸν *Husserl*. Ἔγινε ὑφηγητῆς στὸ *Freiburg* τῆς Βάδης στὰ 1915. Τακτικὸς καθηγητῆς ἔγινε στὰ 1923 στὸ *Marburg* καὶ στὰ 1928 μετακλήθηκε στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ *Freiburg*. Στὰ 1916 ἐδημοσίευσε τὸ ἔργο του «Ἡ θεωρία τῶν κατηγοριῶν καὶ τοῦ νοήματος στὸν *Duns Scotus*». Ὅμως τὸ ἔργο ποὺ τὸν ἐπέβαλε ὡς φιλόσοφο τὸ ἐξέδωκε στὰ 1927 μὲ τὸν τίτλο «Εἶναι καὶ χρόνος», πρῶτος τόμος. Ὁ δεῦτερος τόμος δὲν ἐγράφη, ἐκτὸς ἂν θεωρήσωμε τὰ μετέπειτα ἔργα του ὅλα μαζὶ ὡς δεῦτερο τόμο, ἂν καὶ τοῦτο δὲν θὰ ἦταν σύμφωνο μὲ τίς καταβολές τοῦ πρῶτου τόμου.

Ἀναφέρομε ἐδῶ μερικὰ ἀκόμα ἀπὸ τὰ λοιπὰ ἔργα τοῦ *Heidegger*: 1) «Ὁ *Kant* καὶ τὸ πρόβλημα τῆς *Μεταφυσικῆς*» 1928, 2) «Περὶ τῆς οὐσίας τῆς αἰτίας» 1929, 3) «Τί εἶναι *Μεταφυσική*», 4) «Ἡ ἀυτοδιατήρησις τοῦ γερμανικοῦ Πανεπιστημίου» 1933. Εἶναι ὁ πρῶτανικὸς λόγος τοῦ *Heidegger*, ὅπου ὁ *Heidegger* φαίνεται νὰ ἐπιδοκιμάζη τὴν ἐπικράτησιν τοῦ «Τρίτου *Reich*». Πολλοὶ ἀμφισβητοῦν ἢ καὶ παραμερίζουν τὸ γεγονός τοῦτο. Ὅμως ὑπάρχει καὶ κάτι ἄλλο, τὸ ὁποῖον ἐπιβεβαιώνει τὴν συμπάθειαν τοῦ *Heidegger* πρὸς τὴν τότε πολιτικὴν ἀτμόσφαιραν. Ὄταν ὁ *Heisenberg* τὸ 1933, τὸν Νοέμβριον, ἔλαβε τὸ βραβεῖον *Nobel*, ἐπῆγαν στὴ Λειψία, ὅπου ὁ *Heisenberg* ἦταν καθηγητῆς, ἐξέχοντες Γερμανοὶ ἐπιστήμονες σὲ μιὰ «ἐκλογικὴ διαδήλωση τῆς γερμανικῆς ἐπιστήμης». Ἐκτὸς τοῦ φιλοσόφου *Heidegger* ἦταν ὁ μεγάλος χειροῦργος *Sauerbauch*, ὁ ἱστορικὸς τῆς

τέχνης Pinder, και ὁ ἀνθρωπολόγος Fischer. Τὸ γεγονός ὅτι συνέπεσε ἡ «ἐκλογικὴ αὐτὴ διαδήλωση τῆς γερμανικῆς ἐπιστήμης» μὲ τὴν ἀπονομὴ τοῦ βραβείου τοῦ Nobel στὸν Heisenberg ἦταν μιὰ ἐξαιρετικὴ εὐκαιρία, πὺ ἐταίριαζε σ' ὅλη αὐτὴν τὴν σκηνοθεσία, νὰ κληθῆ δηλαδὴ ὁ Heisenberg νὰ χαιρετίσῃ τὴ συγκέντρωση καὶ νὰ διαδηλώσῃ δημοσίᾳ τὴν ἀφοσίωσή του στὸν Führer. Ὁ Heisenberg ὅμως ἀρνήθηκε νὰ συμμετάσχῃ. Αὐτὰ εἶναι πράγματα πὺ ἐγιναν καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀμφισβητηθοῦν.

Ἀναφέρουμε ἀκόμα μερικὰ ἔργα τοῦ Heidegger μετὰ τὸν πρωτανικὸ λόγο : 5) «Ὁ Hölderlin καὶ ἡ οὐσία τῆς ποιήσεως» 1937, 6) «Περὶ τῆς οὐσίας τῆς ἀληθείας» 1943, 7) «Ἐξήγηση στὴν ποίηση τοῦ Hölderlin» 1944, 8) «Ἡ διδασκαλία τοῦ Πλάτωνος περὶ ἀληθείας», δεύτερη ἔκδοση 1951, 9) «Οἱ πεπλανημένοι δρόμοι», 10) «Εἰσαγωγή στὴ Μεταφυσικὴ» 1953, 11) «Τί σημαίνει σκέπτεσθαι ;» 1954, 12) «Ὁμιλίαι καὶ ἄρθρα», 13) «Τί εἶναι ἡ φιλοσοφία ;» 1956, 14) «Ταυτότης καὶ ἑτερότης» 1957, 15) «Περὶ τῆς οὐσίας καὶ τῆς ἐννοίας «φύσις» κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη», 16) «Καθ' ὁδὸν πρὸς τὴν γλῶσσαν», 1959, 17) «Ἡ πρωταρχὴ τοῦ καλλιτεχνήματος», 1960, 18) «Ἡ γῆ καὶ ὁ οὐρανὸς τοῦ Hölderlin» 1960, 19) «Νίτσε», πρῶτος καὶ δεύτερος τόμος, 1961.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Heidegger ξεκινáει ἀπὸ τὸ βασικὸ ἐρώτημα τῆς ἀρχαίας, μσαιωνικῆς καὶ νεώτερης μεταφυσικῆς, δηλαδὴ τὸ ἐρώτημα «τί σημαίνει τὸ εἶναι». Τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἔθεσε πρῶτος ὁ Πλάτων εἰς τὸν διάλογόν του Σοφιστής καὶ ἔπειτα ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὸ βασικὸ ἔργο του Τὰ μετὰ τὰ φυσικά. Ἐχει ὅμως σημασία ἐδῶ νὰ ἀναφέρωμε ὅτι τὸ ἐρώτημα : «τί τὸ ὄν ;» δηλαδὴ μὲ τὴν ἀριστοτελικὴ αὐτὴν διατύπωση, εἶχε θέσει ἤδη ὡς motto τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς του ὁ Franz Brentano, ὁ δάσκαλος τοῦ Husserl· καὶ ὁ Husserl εἶναι, ὡς γνωστόν, ὁ δάσκαλος τοῦ Heidegger. Ὁ τίτλος τῆς διατριβῆς τοῦ Brentano εἶναι : *Von der mannigfachen Bedeutung des Seienden nach Aristoteles* (Freiburg i. B. 1862) = «Περὶ τῆς πολλαπλῆς σημασίας τοῦ ὄντος». Ὁ Ἀριστοτέλης λέγει ὅτι «τὸ ὄν λέγεται πολλαχῶς», ἀναλύει δὲ τοῦτο εἰς τὸ ὄν ὡς ἀληθές, εἰς τὸ ὄν κατὰ συμβεβηκός, εἰς τὸ δυνάμει ὄν, εἰς τὸ ἐν ἐνεργείᾳ ὄν καὶ τέλος εἰς τὸ ὄν κατὰ τὰ σχήματα τῶν κατηγοριῶν. Ὁ Heidegger, ὅταν ἦταν στὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ Γυμνασίου, ὅπως ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ, εἶχε συγκινηθῆ πολὺ ἀπὸ τὸ κύριο θέμα τῆς διατριβῆς τοῦ Brentano, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ θέμα : τί εἶναι τὸ εἶναι, καὶ εἶχε ἀπὸ τότε ἤδη ὀδηγηθῆ στὸ κύριο πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας του. Ἐξ ἄλλου ἡ διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ Heidegger εἶχε τὸν τίτλο : *Die Lehre vom Urteil im Psychologismus* = «Ἡ θεωρία περὶ κρίσεως στὸν Ψυχολογισμό». Ὁ Heidegger θέτει ἐδῶ τὸ ἐρώτημα γιὰ τὸ εἶναι ὡς ἀληθές, γιὰ

τὸ *ens inquam verum*, ἢ ἀπλούστερα γιὰ ὅ,τι ὀνομάζομε νόημα. Τὸ εἶναι ἀποτελεῖ τὴν πραγματικότητα τοῦ λόγου καὶ ἰσχύει Ἡ κρίσις μὲ ἄλλα λόγια ὡς λογικὴ πραγματικότης ἀποτελεῖ νόημα, τὸ ὁποῖον ἰσχύει. Καὶ ἐπειδὴ εἶναι νόημα, εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ἀληθινὸ καὶ ἐσφαλμένο, λογικὸ καὶ παράλογο. Τὸ νόημα ὁμῶς ἰσχύει ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ἓνα ἀντικείμενο, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει. Τοῦτο σημαίνει ὅτι μὲ τὸ νόημα, τὸ ὁποῖον ἰσχύει, γνωρίζομε τὸ ἀντικείμενο. Κατὰ τὰ ταῦτα τὸ ἀντικείμενο ὀρίζεται μὲ τὴ γνώση, μὲ τὴν κρίση.

Ἡ σκοπὸς τῆς διατριβῆς τοῦ Heidegger εἶναι νὰ δείξη ὅτι ἡ λογικὴ πραγματικότης, ἢ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ νοήματα τῶν κρίσεων, εἶναι ριζικῶς διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ψυχολογικὴν πραγματικότητα, ἢ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ βιώματα. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ λογικῆς καὶ ψυχικῆς πραγματικότητος ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ἡ λογικὴ πραγματικότης, τὸ νόημα, εἶναι στατικὴ, εἶναι πέρα ἀπὸ κάθε γένεση καὶ φθορά, ἐνῶ ἡ ψυχικὴ πραγματικότης εἶναι μεταβλητὴ. Ἐξ ἄλλου τὸ νόημα ὡς λογικὴ πραγματικότης δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀναχθῆ εἰς ἓνα ἀνώτερο εἶδος τοῦ εἶναι. Τὸ ἐρώτημα, πῶς γίνεται καὶ ἡ πραγματικότης τοῦ νοήματος, τοῦ *verum*, χωρίζεται ἀπὸ τὰ ἄλλα εἶδη τοῦ εἶναι, τὰ ὁποῖα διακρίνει ὁ Ἀριστοτέλης, προηγεῖται ἀπὸ τὸν τελευταῖον καὶ ὑψιστον σκοπὸν τῆς φιλοσοφίας: νὰ χωρίσῃ τὴν συνολικὴν περιοχὴν τοῦ εἶναι εἰς διαφόρους τρόπους τοῦ εἶναι, εἰς διαφόρους τρόπους τῆς πραγματικότητος.

Εἰς τὴν ἐπὶ ὑψηλείᾳ διατριβῇ του, ἢ ὁποία ἔχει τὸν τίτλον: *Die Kategorien- und Bedeutungslehre des Duns Scotus*, ὁ Heidegger ἀναπτύσσει περαιτέρω τὸ ἐρώτημα: ποιά θέση καταλαμβάνει στὴν συνολικὴν περιοχὴν τοῦ εἶναι τὸ νόημα, τὸ εἶδος τῆς πραγματικότητος ποὺ λέγεται νόημα; Ὅσον στενὰ συνδεδεμένα καὶ ἂν εἶναι ἡ πρότασις μὲ τὸ νόημα, ἢ λέξις μὲ τὴν σημασίαν — τοῦτο τὸ τονίζει ἐντόνως ὁ Heidegger — τὰ δύο αὐτὰ ἀνήκουν σὲ δύο διάφορες περιοχὰς τῆς πραγματικότητος. Ἡ λέξις εἶναι πάντοτε σύμβολον τῆς σημασίας, τὸ δὲ νόημα εἶναι μὲ τὴν σειράν σύμβολον τοῦ ἀντικειμένου. Τὸ ἀντικείμενον πρέπει νὰ τὸ γνωρίσωμε, δηλαδὴ νὰ γίνῃ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως, καὶ ἔτσι νὰ σταθῇ μέσα εἰς τὸ *modus intelligendi*, δηλαδὴ εἰς τὸν νοητὸν κόσμον.

Τὸ ἐρώτημα, πῶς τὸ ἀντικείμενον, τὸ νόημα ἢ ἡ σημασία καὶ τὸ λεκτικὸν σύμβολον συνδέονται συναμεταξύ των, ὀδηγεῖ εἰς τὰ τελευταῖα προβλήματα τῆς θεωρίας τῶν κατηγοριῶν. Αὐτὴ ἐρωτᾷ γιὰ τὸν *ens*, γιὰ τὸ ὄν. Τὸ ὄν εἶναι ὡς ἀντικειμενικότης κατὰ τὸ τελευταῖον, δηλαδὴ πίσω ἀπ' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει κατὰ ἄλλο. Ἡ θεωρία τῶν κατηγοριῶν ἔχει σκοπὸν νὰ διαχωρίσῃ τὰ διάφορα πεδία, ἐπίπεδα τῶν ἀντικειμένων καὶ νὰ ἐξηγήσῃ ὅτι τὰ ἐπίπεδα δὲν ἀνάγονται τὸ ἓνα εἰς τὸ ἄλλο. Ἡ

κατηγορία είναι ο γενικός τρόπος τῶν αντικειμένων. Ἐντικείμενο καὶ αντικειμενικότης ἔχουν νόημα μόνον γιὰ ἓνα ὑποκείμενο. Μέσα στὸ ὑποκείμενο οἰκοδομεῖται ἡ αντικειμενικότης μὲ τὸ σύστημα τῆς κρίσεως. Γι' αὐτὸ δὲν εἶναι τυχαῖο τὸ γεγονός, ὅτι τόσο στὸν Ἀριστοτέλη ὅσον καὶ στὸν Κάντ ἡ θεωρία τῶν κατηγοριῶν συνδέεται στενῶτα μὲ τὴ θεωρία τῆς κρίσεως. Συνεπῶς τὸ πρόβλημα τῆς κρίσεως προσλαμβάνει μεταφυσικὸ νόημα.

Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι στὰ μαθήματα ποὺ ἔκαμε ὁ Heidegger στὸ Α' ἔξάμηνο τοῦ ἔτους 1919 - 1920 τὸ πρόβλημα τοῦ εἶναι ὑποχωρεῖ ἐξ ὀλοκλήρου καὶ προβάλλει τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς, ἡ ζωὴ στὴν πραγματικότητά της. Ἡ ζωὴ ἀπαντᾷ στὰ ἐρωτήματά της μὲ τὴ δική της γλῶσσα. Ἡ ζωὴ νιώθει μόνη της τὸν ἑαυτὸ της, ἔχει ἀυτάρκεια. Ἐκφραση, φαινόμενο, ἐμφάνιση καὶ μαρτυρία ἀνήκουν στὴν ἴδια τὴ ζωὴ. Τὸ συμπέρασμα τοῦ Heidegger εἶναι ἐδῶ ὅτι τὸ «νόημα» δὲν ἀποτελεῖ χωριστὸ κόσμο, ὁ ὁποῖος εἶναι στατικὸς καὶ ἀναπαύεται στὸν ἑαυτὸ του. Τουναντίον τὸ νόημα εἶναι πρωταρχικὸ γιὰ τὴ ζωὴ καὶ πρέπει νὰ νοηθῆ ὡς πρὸς τὴ δομὴ του ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ. Ἡ ζωὴ εἶναι στὴν πραγματικότητά της μία σχέση σημαντικότητος. Ὅμως ἡ σημαντικότης αὐτὴ μὲ τὴν τάση πρὸς τὴν «ἀντικειμενικοποίηση» ἰσοπεδώνεται. Ἡ τάση μάλιστα πρὸς ἀντικειμενικοποίηση ἔχει χαρακτηρησθῆ ὡς ἡ ἰδέα τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως. Ἡ ἀντικειμενικοποίηση ὅμως τῆς ζωῆς πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς μία ἀπώλεια τῆς ζωῆς, γιὰτὶ μὲ αὐτὴν ἡ ζωὴ ἢ ἴδια χάνει τὸν ἑαυτὸ της. Ἡ ζωὴ στὴν πραγματικότητά της πραγματώνεται σὲ σχέσεις σημαντικότητος, ὑπάρχει μέσα σὲ καταστάσεις. Τὰ διάφορα νοήματα χαρακτηρίζουν τὴ δομὴ τῆς καταστάσεως. Κάθε κατάσταση εἶναι γεμάτη νοήματα ἢ, πρᾶγμα ποὺ εἶναι τὸ ἴδιο, χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὶς σχέσεις τῆς σημαντικότητος. Ἡ ζωὴ δημιουργεῖ τὸ νόημα τοῦ ἑαυτοῦ της, ὅταν ἀντιλαμβάνεται τὴν αὐτοπραγματώσῃ της. Τοῦτο ὅμως σημαίνει ὅτι ἐννοεῖ τὸν ἑαυτὸ της ὡς ζωὴ ἱστορικὴ, καὶ ὡς ζωὴ ποὺ εἶναι καθ' ὁδὸν πρὸς τὴν πρωταρχί της. Ὅπως ὁ Husserl, ἔτσι καὶ Heidegger ἐννοεῖ τὴ φαινομενολογία ὡς ἐπιστήμη τῆς πρωταρχῆς. Σκοπὸς τῆς φαινομενολογίας εἶναι ἡ ἐρμηνεία τῆς πραγματικῆς ζωῆς, ἡ ὁποία συλλαμβάνει τὸν ἑαυτὸ της μέσα στὴν πρωταρχικότητά της, πρᾶγμα ποὺ εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὴν ἱστορικὴ αὐτοσυνειδησία τῆς ζωῆς. Ὁ Heidegger ὅμως μὲ τὴ φαινομενολογία τῆς ζωῆς δὲν ἐπιστρέφει στὸν ψυχολογισμό, τὸν ὁποῖον τόσο ἐπολέμησε στὴ διατριβή του ἐπὶ ὕψηγεσία. Ἀντίθετα μὲ τὴν ἔννοια τῆς ζωῆς, τῆς ἐμπράγματος ζωῆς, δὲν ἐννοεῖ τὸν ἄνθρωπο ὡς ἓνα ὀρισμένο ὄν, ἀλλὰ ἐννοεῖ τὴν ἱστορικὴ ζωὴ ὡς πρωταρχὴ καὶ μάλιστα μὲ τὴ σημασία τοῦ ὑπερβατικοῦ ἐγώ. Τὸ ἐγώ, περὶ τοῦ ὁποῖου πρόκειται στὴ ζωὴ, δὲν εἶναι ἓνα μεμονωμένο ἐγώ, ἀλλὰ ἡ διαδικασία ἐκείνη, μὲ

τὴν ὁποία ἡ ζωὴ κερδίζει καὶ χάνει τὴν οἰκειότητά της μὲ τὸν ἑαυτό της, ὁπότε ἡ ζωὴ εἶναι μίᾳ ἐγκόσμια ζωὴ.

“Ὅτι ἡ ζωὴ εἶναι ἱστορική, τοῦτο τὸ κατέδειξε ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἐγγέλου, ἡ φιλοσοφία τοῦ Dilthey καὶ ἡ ἀρχικὴ χριστιανικὴ πεῖρα τῆς ζωῆς. Ὁ Heidegger θέτει ἐδῶ τὸ ἐρώτημα, ἂν ἡ δυτικὴ φιλοσοφία, καὶ ἔννοσέ μ’ αὐτὴν καὶ τὴν ἑλληνικὴν, ἂν γενικῶς ἡ δυτικὴ μεταφυσικὴ εἶδε αὐτὴν τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν ἱστορικότητα τῆς ζωῆς. Τὸ ἐρώτημα ὅμως τοῦ Heidegger δὲν πρέπει νὰ ἔννοηθῆ χωριστὰ ἀπὸ τὴν ἐπίθεση ὠρισμένων φιλοσόφων κατὰ τῆς παραδοσιακῆς εὐρωπαϊκῆς φιλοσοφίας καὶ μεταφυσικῆς. Ἡ ριζικὴ ἐπίθεση τοῦ Νίτσε ἐναντίον τῆς πλατωνικῆς - χριστιανικῆς παραδόσεως εἶναι ἡ πηγὴ αὐτῆς τῆς συμπεριφορᾶς τόσον πολλῶν ἄλλων φιλοσόφων ὅσον καὶ τοῦ Heidegger. Ὁ Heidegger ζητεῖ τώρα νὰ ἐρμηνευθῆ ἡ ζωὴ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν παραδεδομένη ὄντολογία. Ὁ Dilthey καὶ ὁ Kierkegaard εἶναι ὡς πρὸς αὐτὸ οἱ πηγὲς τοῦ Heidegger. Ἡ ἐρμηνεία τῆς πραγματικότητος, δηλαδὴ τῆς ἱστορικῆς ζωῆς, πρέπει νὰ ἀναθεωρήσῃ ὅλη τὴν παραδεδομένη ὄντολογικὴ ἐννοιολογία. Ἦδη αὐτὴ ἡ ἀπαίτηση ὀδηγεῖ κατ’ εὐθειαν στὸ βασικὸ ἔργο τοῦ Heidegger μὲ τὸν τίτλο *Sein und Zeit* πὸν ἀποτελέσει τὴν τομὴν στὴ ζωὴν του καὶ ἔγινε ἀφετηρία μιᾶς φιλοσοφικῆς αἰρέσεως μέσα στὸν ὑπαρξισμὸ. Στὸ ἐναρκτήριο μάθημα τῆς ὑφηγεσίας του ὁ Heidegger ἀνέπτυξε τὸ θέμα *Der Zeitbegriff in der Geschichtswissenschaft* (Ἡ ἔννοια τοῦ χρόνου μέσα στὴν ἱστορικὴ ἐπιστήμη). Ἡ διάκριση μεταξὺ φυσικῆς καὶ ἱστορικῆς ἐπιστήμης γίνεται μὲ βάση τὴν ἔννοια τοῦ χρόνου. Μέσα στὴ φυσικὴ ἐπιστήμη ἡ ἔννοια τοῦ χρόνου ἀναλύεται σὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ χρονικὰς στιγμῆς. Ἡ μία χρονικὴ στιγμή διακρίνεται ἀπὸ τὴν ἄλλη μόνον ἀπὸ τὴ θέση ποὺ κατέχει ἐν σχέσει μὲ τὸ σημεῖο τῆς ἀφετηρίας. Ἡ ροὴ τοῦ χρόνου μεταβάλλεται ἐδῶ σὲ μιὰ ὁμογενῆ σειρὰ καὶ τάξιν. Στὴν ἱστορικὴ ἐπιστήμη ὁ χρόνος δὲν εἶναι μιὰ ὁμογενῆ, μετροητὴ σειρὰ. Οἱ χρόνοι τῆς ἱστορίας διακρίνονται μεταξὺ των ποιοτικῶς, χωρὶς νὰ εἶναι δυνατὸν μὲ ἓνα νόμο νὰ ὀρισθῆ, πῶς διαδέχονται ὁ ἓνας τὸν ἄλλον. Ἡ ποιότης τῆς ἱστορικῆς ἐννοίας τοῦ χρόνου δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ ἀποκρυστάλλωση τῆς ἀντικειμενικοποιήσεως τῆς ἱστορικῆς ζωῆς. Ὁ ἱστορικὸς χρόνος εἶναι ἀξιοκρατούμενος, δηλαδὴ εἶναι γεμᾶτος ἀπὸ ἀξίες.

Στὰ μαθήματά του κατὰ τὸ πρῶτο ἐξάμηνο τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους 1920 - 1921, ὁ Heidegger ἀναφέρεται στὴν πραγματικὴ ἐμπειρία τῆς ζωῆς, ὅπως ἐκφράζεται αὐτὴ στὶς ἐπιστολὰς τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Ὁ Heidegger ἀναφέρει τὰ χωρία ἀπὸ τὸ πέμπτο κεφάλαιο τῆς Α’ πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολῆς, ὅπου ὁ Παῦλος ὀμιλεῖ γιὰ τὴν ἐλπίδα, ὅπου ἐπάνω στηρίζεται ἡ ζωὴ τοῦ χριστιανοῦ. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐλπίδα γιὰ τὴν ἐπάνοδο, ἐπιστροφήν τοῦ Χριστοῦ. «Περὶ δὲ τῶν χρόνων καὶ τῶν

καιρών, ἀδελφοί, οὐ χρεῖαν ἔχετε ἡμῖν γράφεσθαι· αὐτοὶ γὰρ ἀκριβῶς οἴδετε ὅτι ἡ ἡμέρα κυρία ὡς κλέπτῃς ἐν νυκτί, οὕτως ἔρχεται» (5, 1-2). Ὁ Παῦλος, λέγει ὁ Heidegger, δὲν λέγει ἐδῶ πότε θὰ ἔλθῃ πάλιν ὁ Κύριος. Τουναντίον ἀποκρούει ρητῶς τὰ ὀρίση τὸν χρόνον τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Κυρίου. Τὸ μόνον διὰ τὸ ὅποιον ὁ Παῦλος ὀμιλεῖ εἶναι τὸ ἐξαίφνης. Ἡ ἐλπίδα αὐτῆ ἀποτελεῖ κατὰ τὸν Heidegger μιὰ ἐμπειρία τῆς ζωῆς στὴν πραγματικότητά της. Ἡ ἐμπειρία αὐτῆ χαρακτηρίζει τὸν ἱστορικὸ χρόνον. Αὐτῆ ἡ ἐμπειρία δὲν ζῆ μόνον μέσα στὸν χρόνον, ἀλλὰ ζῆ τὸν ἴδιον τὸν χρόνον. Ὁ Heidegger μὲ τὴν ἀνάλυσιν καὶ ἐρμηνεία τῆς πρώτης χριστιανικῆς ἐμπειρίας τῆς ζωῆς φέρνει εἰς φῶς τὶς κύριες ἐννοιες ποὺ χαρακτηρίζουν τὴ δομὴ τῆς πραγματικῆς ζωῆς ἢ, ὅπως λέγει ὁ Heidegger, τῆς πραγματικῆς ὑπάρξεως.

Ὅλα ὅσα εἶπαμε ὡς τώρα ἀποτελοῦν τὶς πρώτες προσπάθειες τοῦ Heidegger γιὰ τὰ ἀνοίξῃ τὸν δρόμον τοῦ πρὸς τὸ κύριον πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας του. Καὶ τοῦτο εἶναι τὸ ἐρώτημα: τί εἶναι τὸ ὄν; Τοῦτο ἄλλωστε εἶναι καὶ τὸ αἰώνιον πρόβλημα τῆς Μεταφυσικῆς. Πῶς πρέπει νὰ νοηθῆ τὸ ὄν ὡς πρὸς τὸ εἶναι του. Ἐὰν τὸ ὄν λέγεται κατὰ πολλοὺς τρόπους, πῶς πρέπει τότε νὰ νοηθῆ ἡ ἐνότης τῶν ποικίλων σημασιῶν ποὺ ἔχει τὸ εἶναι;

Ἡ στροφὴ στὴν πραγματικὴ ζωὴ δὲν παραμερίζει καθόλου τὸ ἐρώτημα: τί εἶναι τὸ ὄν; Ἡ ἐρμηνεία τῆς πραγματικῆς ζωῆς, ποὺ ζητεῖ ὁ Heidegger, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ δίχως τὴν ὄντολογία, δηλαδὴ τὴ φιλοσοφία περὶ τοῦ ὄντος. Τὸ λάθος τῆς παλαιᾶς ὄντολογίας καὶ μεταφυσικῆς, ἔτσι διδάσκει τώρα ὁ Heidegger, εἶναι ὅτι βλέπει τὸ νοεῖν ὡς ὄρῶν, ὅτι βλέπει τὸ εἶναι ὡς διαρκῆ παρουσία, ὡς κάτι ποὺ εἶναι πάντοτε ἐνώπιον τῆς ὀράσεως. Τοῦτο ἀκριβῶς τὴν ἐμποδίζει νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἐμπειρία ἀπὸ τὴν πραγματικὴ ἱστορικὴ ζωὴ, ἢ ὅποια ποτὲ δὲν ἴσταται, ἀλλὰ κινεῖται. Μήπως ἡ πραγματικότης καὶ ἡ ἱστορικότης εἶναι κάτι ποὺ ἐλησμόνησε ἢ παλαιά, παραδεδομένη Μεταφυσική; Ὅταν ἡ Μεταφυσικὴ νοῆ τὸ εἶναι ὡς διαρκῆ παρουσία, μήπως τὸ σκέπτεται ἀπὸ μιὰ ὀρισμένη χρονικὴ σκοπιὰ, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ παρὸν; Μήπως ἡ ἀπόφαση γιὰ τὸ νόημα τοῦ εἶναι λαμβάνεται μέσα σὲ μιὰ σφαῖρα, ἢ ὅποια ὡς πρὸς τὴν οὐσία της εἶναι «χρόνος»; Τότε ὅμως ὁ χρόνος ἀνήκει στὸ νόημα τοῦ εἶναι, καὶ αὐτὸς ὁ χρόνος εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἐλησμόνησε ἢ παλαιὰ μεταφυσική.

Ἐὰν τὸ ὄν, τὸ εἶναι, δὲν εἶναι κάτι ποὺ ἔχει διαρκῆ παρουσία, ποὺ εἶναι πάντοτε τὸ ἴδιο, τότε τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ εἶναι μεταβάλλεται σὲ ἐρώτημα περὶ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ χρόνου. Τὸ ὑπερβατικὸ πεδίο, ὅπου ἡ νόησις μεταβαίνει ἀπὸ τὸ ὄν εἰς τὸ εἶναι, δηλαδὴ εἰς τὸν ὀρισμὸ τοῦ εἶναι ὡς εἶναι, γίνεται τώρα ἀντικείμενο φιλοσοφικῆς ἀναλύσεως. Τὸ βασικὸ ἔργον τοῦ Heidegger, ποὺ ἔχει τὸν τίτλον

Sein und Zeit («Είναι και χρόνος»), είναι η προσπάθεια γι' αυτό που ἐλησμόνησε ή παλαιά Μεταφυσική. Τὸ ἐρώτημα τοῦ πλατωνικοῦ Σοφιστοῦ, ἀνασύρεται τώρα ἐδῶ ἀπὸ τὸν Heidegger, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν διδασκαλία του στὸ πανεπιστήμιο τοῦ Marburg εἶχε ἐρμηνεύσει τὸν Σοφιστὴ τοῦ Πλάτωνος. Καὶ σήμερα, λέγει ὁ Heidegger, δὲν ἔχομε ἀπάντηση εἰς τὸ πλατωνικὸ τοῦτο ἐρώτημα. Καὶ ὁμως ὁ Πλάτων ἐχαράκτηρισε τὴν προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νὰ ὀρίση τί εἶναι τὸ εἶναι ὡς «γίγαντομαχία περὶ τῆς οὐσίας».

Τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ εἶναι δὲν ζητεῖ νὰ μάθῃ τὰ διάφορα πεδία τοῦ εἶναι, τὰ διάφορα εἶδη καὶ τοὺς διαφόρους τρόπους, μὲ τοὺς ὁποῖους ὁμιλοῦμε περὶ τοῦ εἶναι, ζητεῖ νὰ κατανοήσῃ τὴν ἐνότητα τοῦ εἶναι, ἢ ὁποῖα ὑπάρχει μέσα στὴν πολλαπλότητα καὶ ποικιλία του, δηλαδὴ τὸ νόημα τοῦ εἶναι. Τί ἀκριβῶς ἐννοοῦμε μὲ τὸν ὄρο, μὲ τὴν ἔκφραση, *Εἶναι, ἐστίν*.

Ὁ Heidegger παρατηρεῖ ὅτι μέσα στὴν σφαῖρα τοῦ ὄντος, ὑπάρχει ἓνα ὄν, πὸν ἐξέχει πάνω ἀπ' ὅλα, καὶ αὐτὸ τὸ ὄν εἶναι ὁ ἀνθρώπος. Προσθέτει δὲ ὅτι τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ ὄντος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τεθῆ χωριστὰ ἀπὸ τὸ ὄν πὸν λέγεται ἀνθρώπος. Τὸ ὄν ὁμως τοῦτο εἶναι τὸ μόνον πὸν ἔχει ὑπαρξή, πὸν εἶναι ὑπαρξή. Ἡ ὑπαρξή διακρίνεται ἀπὸ κάθε ἄλλο ὄν, μὲ τὸ γεγονός ὅτι αὐτὴ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸ εἶναι τῆς. Μόνον ἡ ὑπαρξή ἔχει μία συμπεριφορὰ, μία σχέση πρὸς τὸ εἶναι τῆς, καὶ συνάμα μία αὐτοκατανόηση. Τὸ νὰ ἔχῃ κανεὶς σχέση πρὸς τὸ εἶναι σημαίνει ὅτι εἶναι ὑπαρξή, ὅτι προσδιορίζεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξή. Τοῦτο ἀκριβῶς ἐξήγησε πρῶτος ὁ Kierkegaard. Καὶ ὁ Heidegger ὀνομάζει τὸ εἶναι ἢ τὴν οὐσίαν τῆς ζωῆς ὑπαρξή. Ὅταν ζητῶ τὴν οὐσία τῆς ζωῆς, ζητῶ τοὺς τρόπους δομῆς τῆς ὑπάρξεως. Αὐτοὺς τοὺς τρόπους τοὺς ὀνομάζει ὁ Heidegger *Existenzialien*, ὑπαρξιακά. Ἡ ὑπαρξή λοιπὸν εἶναι τὸ ὄν ἐκεῖνο πὸν θέτει τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ ὄντος, περὶ τοῦ εἶναι. Καὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς πρέπει νὰ ἀποσαφηνισθῆ ὡς πρὸς τὸ εἶναι τῆς. Ἡ ὑπεροχὴ τῆς ὑπάρξεως ἀπέναντι ὅλων τῶν ἄλλων εἰδῶν τοῦ ὄντος χαρακτηρίζεται ἀπὸ τρία βασικά σημεῖα: α) ἡ ὑπαρξή ἔχει μία σχέση μὲ τὸν εαυτὸ τῆς, β) ἡ ὑπαρξή αὐτοκατανοεῖται ὀντολογικῶς, ἔχει ὀντολογικὴ αὐτοκατανόηση, καὶ γ) μὲ τὴν αὐτοκατανόηση ἢ ὑπαρξή κατανοεῖ τὸ ἴδιο τῆς τὸ εἶναι καὶ τὸ εἶναι τοῦ ἐξω-ὑπαρξιακοῦ ὄντος, καὶ ἔτσι γίνεται ἡ προϋπόθεση γιὰ κάθε ὀντολογία καὶ μεταφυσική. Πρέπει νὰ γνωρίζωμε τὸ εἶναι τῆς ὑπάρξεως γιὰ νὰ μποροῦμε νὰ σχηματίσωμε μιὰ ἰδέα γιὰ τὸ εἶναι γενικῶς.

Τὰ τρία αὐτὰ σημεῖα ἀποτελοῦν τὶς ἀναγκαῖες προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀναλυτικὴ τῆς ὑπάρξεως, τὴν ὁποῖα μᾶς δίδει ὁ Heidegger στὸ βιβλίο του *Sein und Zeit*, «Εἶναι και χρόνος». Ἡ ἀναλυτικὴ τῆς ὑπάρξεως πρέπει νὰ μᾶς ἀνοίξῃ τὸν ΠΑΑ 1976

ορίζοντα, όπου μέσα τὸ εἶναι εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῆ ὡς εἶναι. Ἡ ἀναλυτικὴ τῆς ὑπάρξεως δείχνει ὅτι ἡ ὑπαρξὴ καὶ ἡ ζωὴ εἶναι πάντοτε ἐν τῷ κόσμῳ, ἐγκόσμια, καὶ συνάμα εἶναι χρονικὴ καὶ ἱστορικὴ. Ἀπὸ τὴν χρονικότητα τῆς ὑπάρξεως πρέπει νὰ κατανοηθῆ καὶ ὁ χρόνος, καὶ μάλιστα ὅτι αὐτὴ ἀνήκει στὸ νόημα τοῦ εἶναι, δηλαδὴ προσδιορίζει τὸν ορίζοντα, ὅπου μέσα νοεῖται τὸ εἶναι. Μέσα στὸ φαινόμενο τοῦ χρόνου συμπυκνώνεται καὶ εἶναι ριζωμένη ἢ κεντρικὴ προβληματικὴ κάθε ὄντολογίας. Τὸ πρῶτο μέρος τοῦ ἔργου τοῦ Heidegger «εἶναι καὶ χρόνος» φέρει τὸν τίτλο («Ἡ ἐρμηνεία τῆς ὑπάρξεως μὲ βάση τὴ χρονικότητα καὶ ἡ ἐρμηνεία τοῦ χρόνου ὡς τοῦ ὑπερβατικοῦ ορίζοντος τοῦ ἐρωτήματος περὶ τοῦ εἶναι»). Τὸ μέρος τοῦτο διαιρεῖται σὲ τρία κεφάλαια: α) ἡ βασικὴ ἀνάλυση τῆς ὑπάρξεως, β) ὑπαρξὴ καὶ χρονικότης, καὶ γ) χρόνος καὶ εἶναι. Ὁ Heidegger θέτει ἐδῶ τὸ ἐρώτημα: ἂν πράγματι πρέπει τὸ εἶναι νὰ νοηθῆ ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ χρόνου. Μήπως ὁ ἰσχυρισμός, ὅτι ὁ χρόνος ἀνήκει εἰς τὸ νόημα τοῦ εἶναι καὶ ὅτι ὁ δρόμος πρὸς τὴν ἔννοια τοῦ χρόνου περνáει ἀπὸ τὴ χρονικότητα τῆς πραγματικῆς, ἱστορικῆς ζωῆς, εἶναι μιὰ ἀθαίρετη ὑπόθεση; Ὁ Heidegger προσθέτει ἐδῶ ὅτι ἡ σκέψη του αὐτὴ δὲν εἶναι καινούργια, καὶ δὲν ἔχει σημασία ἐδῶ τὸ καινούργιο. Ὡς πρὸς αὐτὸ ὁ Heidegger εἶναι πολὺ μετριόφρων, πράγμα πὸν δὲν εἶναι πολλοὶ φανατικοὶ καὶ ἑξαλλοὶ ὀπαδοὶ του. Καὶ προσθέτει ὁ Heidegger: Ἡ σκέψη αὐτὴ εἶναι ἀρκετὰ παλαιὰ καὶ καλούμεθα νὰ μάθωμε πῶς θὰ κατανοοῦμε τὶς δυνατότητες πὸν μᾶς ἐτοίμασαν οἱ παλαιοί. Ἄν λοιπὸν ἡ ὑπαρξὴ εἶναι ἱστορικὴ, τότε εἶναι καὶ κάθε ἔρρυνα, ὡς δυνατότης αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως, ἱστορικὴ. Μόνον μὲ τὴν ἐπανάληψη τῆς παραδόσεως τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ εἶναι ἀποκτá συγκεκριμένη καὶ ἀληθινὴ μορφή. Γι' αὐτὸ ἡ ἱστορικὴ ἐπανάληψη τῆς ὄντολογικῆς παραδόσεως ἀποτελεῖ θέμα τῆς συστηματικῆς ὄντολογίας. Ἡ ἐπανάληψη αὐτὴ ἔχει σκοπὸ νὰ ἀπελευθερώσῃ καὶ νὰ φέρῃ εἰς φῶς πρωταρχικὰς ἐμπειρίας καὶ προκαταλήψεις τῆς παραδεδομένης ἐρμηνείας τοῦ εἶναι. Ἡ ἀναθεώρηση τῆς ἱστορίας τῆς ὄντολογίας πρέπει νὰ δείξῃ: πῶς παρουσιάζεται τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ εἶναι στὴ σκέψη τῆς παραδεδομένης ὄντολογίας, ἂν καὶ σ' αὐτὴν τὴν ὄντολογία δὲν ἔχει τεθῆ τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ νοήματος τοῦ εἶναι. Ἡ ὄντολογία ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸ εἶναι τοῦ ὄντος. Ἡ ὄντολογία προσανατολίζεται πρὸς τὸ ὄν πὸν εὐρίσκει μέσα στὸν κόσμον, καὶ ἀπ' αὐτὸ καὶ μ' αὐτὸ θέλει νὰ ἐννοήσῃ τὸ εἶναι κάθε ὄντος καὶ τὸ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου, τῆς ὑπάρξεως. Ἀπόδειξη γι' αὐτὸ εἶναι ἡ ἐλληνικὴ ὄντολογία, καὶ γενικῶς («ἡ ἐλληνογεννημένη») ὄντολογία. Ἀκόμη καὶ κατὰ τὴ νεώτερη ἐποχὴ, ὅποτε τίθεται τὸ ὑποκείμενον ἢ τὸ πνεῦμα ἢ τὸ πρόσωπον στὸ μέσον τῶν ἐρωτημάτων τῆς ὄντολογίας, οἱ νέες αὐτὰς ἔννοιες νοοῦνται κατὰ τὸ πρότυπον τῆς παραδεδομένης ὄντολογίας. Καὶ ἐδῶ δηλαδὴ, λέγει ὁ Heidegger, παραμένει ἡ προκατάληψη, κατὰ

τήν ὁποῖαν τὸ νοεῖν ταυτίζεται μὲ τὸ ὄρᾶν, δηλαδή τὸ εἶναι θεωρεῖται ὡς κάτι πὸν εὐρίσκεται πάντοτε ἐνώπιον τῆς ὁράσεως. Βεβαίως καὶ ἐδῶ, δηλαδή στὴν ἐλληνικὴ ὄντολογία, ἡ ἐρμηνεία τοῦ ὄντος γίνεται μὲ βάση τὸ χρόνο, δίχως ὁμως νὰ εἶναι τοῦτο συνειδητό. Ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ φιλοσοφία δὲν ἔχει συνείδηση τῆς ὄντολογικῆς σημασίας τοῦ χρόνου, δηλαδή ὅτι ὁ χρόνος χαρακτηρίζει κάθε λόγο μας περὶ τοῦ εἶναι. Κατὰ τὸν Heidegger στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ ὄντολογία τὸ ὄν, ἡ ἔννοια τοῦ εἶναι γενικῶς, στηρίζεται στὸ εἶναι πὸν ὑπάρχει μέσα στὸν κόσμον, καὶ μέσα στὸ χρόνο. Ὅμως ἡ ὄντολογία αὐτὴ δὲν ἔκαμε πρόβλημα τὸν ἴδιον τὸ χρόνο, δὲν ἐρώτησε γιὰ τὸ εἶναι τοῦ χρόνου. Ὁ Heidegger παραλαμβάνει τὸ πρόβλημα τοῦ εἶναι καὶ τοῦ χρόνου, ὅπως τοῦτο προσφέρεται ἀπὸ τὴν παράδοση, καὶ τὸ θέτει ἐξ ἀρχῆς ριζικῶς. Ἐρχεται νὰ ἀναθεωρήσῃ ὅλη τὴ δυτικὴ ὄντολογία ἀπὸ τὴν σκοπιὰ τοῦ χρόνου. Στὸ δεύτερον μάλιστα μέρος τοῦ ἔργου του («εἶναι καὶ χρόνος») ὁ Heidegger ἐσκόπευε νὰ ἐξετάσῃ φαινομενολογικῶς ὅλη τὴν ἱστορία τῆς ὄντολογίας ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς χρονικότητος. Ἀπὸ τὸν Kant καὶ τὸν Descartes ἤθελε νὰ πάη πίσω πρὸς τὸν Ἀριστοτέλη. Ὁ Kant εἶδε τὴ σχέση μεταξὺ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ («Εγὼ σκέπτομαι»), («Ich denke»), ἀλλὰ ἐσταμάτησε ἐκεῖ, ἢ μᾶλλον ὑποχώρησε. Ὁ Kant παρέλαβε τὴν ὄντολογικὴ θέση τοῦ Descartes, ὁ ὁποῖος τὸ («σκέπτομαι»), τὸ cogito, τὸ παρέλαβε ἀπὸ τὴ μεσαιωνικὴ καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ φιλοσοφία, καὶ συνεπῶς δὲν τὸ συλλαμβάνει στὴν ἀρχικὴ χρονικὴ οὐσία. Ἡ πρωταρχικότης τοῦ χρόνου παραμένει στὴ Μεταφυσικὴ, δηλαδή τὴν παλαιὰ ὄντολογία, κεκαλυμμένη, σκεπασμένη. Ὁ σκοπὸς τοῦ πρώτου μέρους τοῦ ἔργου τοῦ Heidegger («εἶναι καὶ χρόνος») εἶναι νὰ δείξῃ τὴ θεμελιακὴ δομὴ τῆς καθημερινῆς, τῆς συνηθισμένης ὑπάρξεως, δηλαδή τὴ δομὴ τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου. Ὡς βασικὸ γνῶρισμα αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως θεωρεῖ ὁ Heidegger τὸ γεγονός ὅτι («εἶναι ἐν τῷ κόσμῳ»), ὅτι εἶναι ἐγκόσμια. Τοῦτο σημαίνει ὅτι εἶναι ἐξοικειωμένη μὲ τὸν κόσμον. Ἡ ὑπαρξὴ εἶναι δεμένη μὲ τὸν κόσμον. Ὅπως δὲν ὑπάρχει κανένα ἀντικείμενον μέσα στὸν κόσμον, ἔτσι δὲν ὑπάρχει καὶ κανένα ἄ-κοσμον ὑποκείμενον, δηλαδή ὑποκείμενον δίχως τὸν κόσμον, ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ ὁποῖου θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ στήσωμε μία γέφυρα πρὸς τὸν κόσμον. Ἡ ὑπαρξὴ, ἐπειδὴ εἶναι πάντοτε ἐγκόσμια, εἶναι καὶ πάντοτε κοντὰ στὰ πράγματα. Ὅπως ὁμως εἶναι πάντοτε κοντὰ στὰ πράγματα, ἔτσι ἡ ὑπαρξὴ εἶναι πάντα μαζὶ μὲ ἄλλους. Κατὰ τὸν Heidegger δὲν εἶναι τὸ ἐγὼ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἰδρύει τὴ σχέση μὲ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ πρωταρχικῶς ἡ ὑπαρξὴ εἶναι πάντα μαζὶ μὲ ἄλλους, συνπάρχει πάντοτε.

Ὁ κόσμος, ὅπου μέσα ὑπάρχει τῷ ὄντι καὶ πραγματικῶς ἡ ὑπαρξὴ, εἶναι πάντοτε ἓνας ὠρισμένος κόσμος. Ὁ κόσμος τῆς καθημερινότητος, ὁ φυσικὸς κόσμος εἶναι ὅτι ὀνομάζομε περιβάλλον, εἶναι ὅτι μᾶς περιβάλλει. Τὸ ὄν, πὸν καθημερι-

νῶς συναντᾶμε, εἶναι πάντοτε κάτι χειροπιαστό. Ἐκτὸς αὐτοῦ μέσα σ' αὐτὸν τὸν κόσμο τὸ ἓνα μᾶς πάει στὸ ἄλλο καὶ ἔτσι προσλαμβάνει σ η μ α σ ί α. Τὸ σύνολο αὐτῆς τῆς ἀναφορᾶς ἀπὸ τὸ ἓνα στὸ ἄλλο καὶ τὸ σύνολο τῆς σημασίας της εἶναι ὁ κόσμος ὡς περιβάλλον. Ἡδὴ ὅμως στίς ἀρχές τῆς ὄντολογικῆς μας παραδόσεως, δηλαδή στὴν ὄντολογία τοῦ Παρμενίδη, τὸ φαινόμενο αὐτὸ τοῦ κόσμου ἔχει ὑπερπηδηθῆ, καὶ συνεχῶς ὑπερπηδᾶται ἕκτοτε μέσα στὴν ὄντολογικῆ μας παράδοση.

Τὸ ἐγκόσμιο εἶναι ἐχαρακτηρίσθηκε ἐξ ἀρχῆς ὡς «φύσις». Τοῦτο ἔγινε στοὺς Προσωκρατικούς. Ὁ Descartes ἐξ ἄλλου ὡς κύριο χαρακτηριστικὸ τῶν φυσικῶν πραγμάτων ἐθεώρησε τὴν ἔκταση. Τὰ εἰσόδια πρὸς τὸ εἶναι τοῦ κόσμου εἶναι κατὰ τὸν Descartes τὰ Μαθηματικά, καὶ τοῦτο διότι αὐτὰ γνωρίζουν ἐκεῖνο πὸν πάντα ὑπάρχει καὶ εἶναι πέρα ἀπὸ κάθε μεταβολή. Τοῦτο σημαίνει κατὰ τὸν Heidegger ὅτι ὁ Descartes συνεχίζει τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχαίας ὄντολογίας, ἡ ὁποία καταγίνεται μὲ τὸ ἀεὶ παρόν, μὲ τὸ σταθερὸ καὶ ἀμετάβλητο. Ἄν ὅμως θέλωμε ν' ἀποκαταστήσωμε τὴν ἔννοια τοῦ κόσμου ὡς πρὸς τὸ πραγματικὸ τοῦ εἶναι, τότε, λέγει ὁ Heidegger, δὲν πρέπει νὰ θεωρήσωμε τὴ γνώση μόνον ὡς ἀπλή παρὰσταση ἐνὸς σταθεροῦ καὶ ἀμετάβλητου ὄντος, ἀλλὰ πρέπει ἡ γνώση μας νὰ μετρηθῆ καὶ μὲ τὴν πρακτικὴ μέριμνα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ γιὰ τὸν κόσμο. Μὲ αὐτὴ τὴ στροφή πρὸς τὴν πρακτικὴ μέριμνα πιστεύει ὁ Heidegger ὅτι ὑπερρικᾶ τὴν παλαιὰ ἀντίληψη γιὰ τὴ γνώση, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ γνώση εἶναι καθαρὴ ὄραση, ἢ τὸ νοεῖν συμπίπτει μὲ τὸ ὄρᾶν. Μὲ τὴν πρακτικὴ μέριμνα ὁ Heidegger ἐννοεῖ, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ τὴν ἐπικοινωνία, τὴ συνύπαρξη μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ἡ ζωὴ, ἡ παρουσία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἓνα Ἐνεῖναι (In-Sein) ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ ἓνα Συνεῖναι (Mit-Sein). Τὸ Συνεῖναι σημαίνει τὴν συνύπαρξη μὲ τοὺς ἄλλους. Ὅμως ἡ ὑπαρξη αὐτὴ θεωρεῖται ἀπὸ τὸν Heidegger ὡς «ριγμένη» (geworfen) μέσα στὸν κόσμο. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ ζωὴ, ἡ παρουσία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι καθ' ἑαυτὴν δίχως νόημα. Νόημα προσλαμβάνει μὲ ὅ,τι ὁ Heidegger ὀνομάζει E n t w u r f (σχέδιο) καὶ A r t i k u l a t i o n (ἄρθρωση). Τόσον τὸ σχέδιο ὅσον καὶ ἡ ἄρθρωση προϋποθέτουν ὅμως νοήματα. Ἡ ζωὴ οἰκοδομεῖται μέσα σ' ἓνα σύστημα νοημάτων. Τὸ geworfen, ριγμένη, σημαίνει τὴ γυμνὴ ζωὴ. Ὅμως καὶ αὐτὴ ἔχει ἓνα γνώρισμα, εἶναι μέσα σ' ἓνα ὠρισμένο π ῶ ς. Τὸ πῶς αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ ζωὴ ἔχει μιὰ θέση μέσα στὸ σύνολο τοῦ εἶναι.

Ἡ μέριμνα εἶναι ἡ θεμελιακὴ δομὴ τῆς ὑπάρξεως. Μὲ τὴν μέριμνα δηλώνεται τὸ νόημα τοῦ εἶναι τῆς ὑπάρξεως, ὅμως τοῦτο ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι σκεπασμένο, ἐπειδὴ ἡ ὑπαρξη στὴν καθημερινότητά της ἔχει τὴν τάση νὰ ἐκπίπτει ἀπὸ τὸ εἶναι της. Ἡ ἔκπτωση αὐτὴ τῆς ὑπάρξεως ἀπὸ τὸ εἶναι της μᾶς ὀδηγεῖ στὴ δικτατορία τοῦ Μαν, τοῦ κ ἄ π ο ι ο ς, τ ι ς, ἐνὸς ἀορίστου ὑποκειμένου. Ὁ λόγος

ἔδῳ γίνεται φλυαρία. Ἔτσι ἡ καθημερινή ζωὴ ἐξουσιάζεται ἀπὸ τὸ «λέγειν», ἀπὸ τὸ ἀόριστο «λέγει κάποιος». Ἡ ἔκπτωση αὐτῆ τῆς ὑπάρξεως ὁδηγεῖ σὲ μιὰ λήθη τῆς οὐσίας της.

Δὲν εἶναι βεβαίως δυνατόν νὰ δοθῇ ἐδῶ στὰ στενὰ ὄρια μιᾶς ὀμιλίας ἔστω καὶ μιὰ γενικώτερη σκιαγραφία τῶν νοημάτων τῆς φιλοσοφίας τοῦ Heidegger. Τὸ κεντρικὸ μόνον σημεῖο τῆς φιλοσοφίας τοῦ Heidegger ἐτονίσαμε ἔμεῖς ἐδῶ, δηλαδὴ τὴ στροφή πού ἔκανε ὁ Heidegger ἀπὸ τὸ ἀκίνητο εἶναι εἰς τὸ γίνεσθαι, δηλαδὴ στὴν ἱστορία καὶ τὸ χρόνο. Τὸ εἶναι δὲν εἶναι κατὰ τὸν Heidegger ἄχρονο, ἀλλὰ χρονωμένο καὶ ἐκφράζεται ἀπὸ τὴν ἱστορία, καθὼς ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὴ μέριμνα τῆς ζωῆς. Μὲ τὴ φιλοσοφία του ὁ Heidegger ἐπεδίωξε νὰ μετατρέψῃ τὴν παλαιὰ ἔννοια τῆς οὐσίας, ὅπως αὐτὴ καθιερώθηκε ἀπὸ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη, στὴν ἔννοια τοῦ ὑποκειμένου, τὸ ὁποῖον ἀκριβῶς χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν χρονικότητα καὶ τὴν ἱστορικότητα. Τὸ ἐστὶ τῶν κρίσεων δηλώνει κατὰ τὸν Heidegger πάντοτε κάτι πού ἔχει χρονωθῆ ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο. Ὅλο τὸ εἶναι ὁ Heidegger τὸ βλέπει ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ χρόνου, καὶ τοῦτο σημαίνει ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ ὑποκειμένου.

Ὁ Heidegger ἐπέδρασε σημαντικῶς στὴ διαμόρφωση τῆς συγχρόνου φιλοσοφικῆς σκέψεως. Μαζὶ μὲ τὸν Jaspers καὶ τὸν Sartre ἐκφράζει τὸ φιλοσοφικὸ ρεῦμα τοῦ ὑπαρξισμοῦ, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν τελευταία τριακονταετία, ἐπεκράτησε σχεδὸν σ' ὅλον τὸ δυτικὸ κόσμον. Ὅμως ὁ Heidegger δὲν εἶναι προσιτὸς στὸ εὐρύτερο κοινό, ὅπως ὁ Jaspers καὶ ὁ Sartre. Ἡ γλῶσσα τοῦ Heidegger εἶναι κατὰ μέγα μέρος κατασκευασμένη, πεποιημένη, καὶ δὲν ἔχει τὴ μορφή φυσικοῦ λόγου, ὅπως ἔχουν τὰ κείμενα ὄλων τῶν κλασσικῶν φιλοσόφων ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ὡς τὸν Ἐγέλο.